

TIJORAT BANK KAPITALINI BOSHQARISH TIZIMINI TAKOMILLASHTIRISH

Baxtiyorova Feruza

Toshkent moliya instituti talabasi

Annotatsiya: *Ushbu maqola Tijorat banklari faoliyatining barqarorligini ta'minlashda bank kapitalining muhimligini, hamda bank kapitalining yetarli darajasiga erishish maqsadida boshqaruvning samarali tizimi tashkil etish va rivojlantirish istiqbollari haqida fikr yuritadi. Tijorat banklari faoliyatini uzluksiz va samarali tarzda amalga oshirishning eng muhim manbasi bank kapitali hisoblanib, uning yetarlilik darajasi bankning o'z faoliyatida mustaqilligini ta'minlashga xizmat qiladi. Shuning uchun maqola bank faoliyatida aynan bank kapitalini boshqarish tizimini samarali tashkil etish qanchalik ahamiyatli ekanligi xususidagi fikrlar bilan boyitilgan.*

Kalit so'zlar: *Bank kapitali, bank kapitalini boshqarish tizimi, kapital tarkibi, risklarni boshqarish, qimmatli qog'ozlar, investitsiya.*

Bozor munosabatlarining muhim bo'g'inlaridan biri bo'lgan bank tizimini isloh qilish va erkinlashtirish zahirida iqtisodiyotni rivojlantirish, xalqaro bank tizimi talablariga mos keluvchi mahalliy banklar faoliyatini tashkil qilish va ular faoliyatini yanada takomillashtirish shu kunning dolzarb vazifalaridan hisoblanadi.

Tijorat banklari faoliyatining samaradorligi va uzluksizligi birinchi navbatda banklarning kapitali qanchalik yetarli ta'minlanganligiga bog'liq. Tijorat banklari kapitali ma'lum shartlar asosida jalb qilingan va bank barqaror faoliyatini ta'minlash maqsadida tashkil etilgan moliyaviy manba hisoblanadi.

Banklar potentsial yo'qotishlarni qoplash va iqtisodiy zarbalarga qarshi turish uchun yetarli kapitalga ega bo'lishini ta'minlashi kerak. Kapitalning yetarli emasligi banklarni moliyaviy inqirozlarga nisbatan zaifroq qilishi mumkin. Ushbu muammoning dolzarbligini so'nggi voqealar, masalan, 2008 yilgi jahon moliyaviy inqirozi, kapital buferlarining yetarli emasligi tufayli ko'plab banklar muvaffaqiyatsizlikka uchraganligi ta'kidlaydi.⁴²

Banklar har xil turdagi aktivlar uchun zarur bo'lgan kapital miqdorini aniqlash uchun riskni hisobga olgan holda aktivlar hisob-kitoblaridan foydalanadilar. Biroq, xavf og'irliklarini aniqlashda nomuvofiqliklar va sub'ektiv mulohazalar bo'lishi mumkin, bu esa kapitalning potentsial noto'g'ri taqsimlanishiga olib keladi.

Iqtisodiy kengayish davrida banklar o'z kreditlarini ko'paytirishi va ko'proq tavakkal qilishlari mumkin, bu esa kapital koeffitsientini pasaytiradi. Ushbu protsiklik xatti-harakatlar tizimli xavflarni kuchaytirishi va iqtisodiy tanazzulning ta'sirini kuchaytirishi mumkin. Ushbu muammoning dolzarbligi iqtisodiy beqarorlik davrida, masalan, COVID-19 pandemiyasi sabab bo'lgan so'nggi global retsessiyada yaqqol namoyon bo'ladi.

⁴² <https://cyberleninka.ru/article/n/mamlakat-bank-tizimining-iqtisodiy-xavfsizligini-ta-minlash-masalalari>.

Banklar bo'shliqlardan foydalanish yoki o'zlarining xavf-xatarli aktivlarini kamaytirish va shuning uchun kapital talablarini kamaytirish uchun ijodiy buxgalteriya usullarini qo'llash orqali tartibga soluvchi arbitraj bilan shug'ullanishi mumkin. Bunday amaliyotlar kapitalni tartibga solish samaradorligiga putur yetkazishi mumkin. Bu muammo dolzarbligicha qolmoqda, chunki banklar doimiy ravishda me'yoriy-huquqiy hujjatlar doirasida o'z kapital pozitsiyalarini optimallashtirishga intilishadi.

Xavfni aniq aniqlash va o'lchash murakkab vazifadir. Ba'zi xavflar, masalan, tizimli yoki keyingi xavflar, aniq modellashtirish uchun qiyin bo'lishi mumkin. Xatarlarni noto'g'ri o'lchash kapitalga bo'lgan talablarni yetarlicha baholamaslikka olib kelishi mumkin, bu esa banklarni kutilmagan hodisalarga qarshi himoyasiz qoldirishi mumkin. Bu muammo, ayniqsa, banklar kapitalining yetarliligiga ta'sir ko'rsatishi mumkin bo'lgan iqlim o'zgarishi bilan bog'liq risklar kabi paydo bo'layotgan xavflar sharoitida dolzarbdir.

1-jadval

Bank tizimi jami kapitali monandlilik darajasi⁴³

Ko'rsatkichlar	01.11.2022		01.11.2023	
	mlrd.so'm	ulushi, foizda	mlrd.so'm	ulushi, foizda
I darajali kapital	66 836	81,1%	78 294	82,3%
Asosiy kapital	66 641	80,9%	78 249	82,3%
Qo'shimcha kapital	195	0,2%	45	0,0%
II darajali kapital	15 568	18,9%	16 785	17,7%
Jami regulyativ kapital	82 405	100%	95 079	100%
Kapital monandlilik darajasi	16,3%		15,9%	
I darajali kapital monandlilik darajasi	13,2%		13,1%	

Jadvalda keltirilgan ma'lumotlardan shuni ko'rishimiz mumkinki, Tijorat banklari kapitalining yetarlilik darajasi normativ hujjatlarda keltirilgan talablarga to'g'ri kelsada, 2023-yilda o'tgan yilga nisbatan 0,4% ga kamaygan. Bu esa tavakkalchilikni hisobga olgan holdagi aktivlarning umumiy summasi banklarning regulyativ kapitaliga nisbatan oshib borayotganligini ko'rsatadi. Bu ko'rsatkich banklar faoliyatida kichik yo'qotish bo'lsada, albatta, o'z ta'sirini ko'rsatadi. O'z navbatida, tavakkalchilikni hisobga olgan holdagi aktivlarning miqdorini oshishiga tavakkalchilikni hisobga olgan holdagi balans va balansdan

⁴³ <https://cbu.uz/oz/statistics/bankstats/759494/> Bank tizimi jami kapitali monandlilik darajasi

tashqari aktivlar, operatsion tavakkalchiliklar, bozor tavakkalchiliklari miqdorining oshishi kabi omillar ta'sir qiladi.

2023-yil noyabr oyi holatiga ko'ra, Tijorat banklari kredit portfelining umumiy summasi 460 491 mlrd.so'mni tashkil etgan bo'lib, undagi muammoli kreditlar miqdori 16 777 mlrd.so'mga teng. Muammoli kreditlar miqdori jami kreditlarning 3,6% ni tashkil etgan. Ayrim kreditlar qaytarilmaslik ehtimoli yuqori bo'lganda, banklar tomonidan ularga 100% zahira ajratilishi natijasida, banklarning yillik sof foydasi miqdori kamaymoqda va bu o'z navbatida regulyativ kapitalning tavakkalchilikni hisobga olgan holdagi aktivlarga nisbatan kamayishiga olib kelmoqda.

Umuman olganda, ushbu bank kapitali bilan bog'liq masalalarni hal qilish bugungi kunda dolzarbdir, chunki banklar iqtisodiy o'sish va barqarorlikni qo'llab-quvvatlashda hal qiluvchi rol o'ynaydi. Tijorat banklari kapitalini boshqarish tizimini takomillashtirish ularning barqarorligini ta'minlash, tizimli risklarni kamaytirish va moliya tizimining umumiy barqarorligini oshirishga yordam beradi.

ADABIYOTLAR RO'YXATI :

1. Matias Dewatripont, Jan-Charlz Rochet, Jan Tirol , "Banklarning prudensial tartibga solinishi"-MIT Press, 2010.
2. D.Diamond va R.Rajan,"Bankning mo'rtligi va tartibga solinishi: turli mamlakatlardan olingan dalillar" - Moliyaviy barqarorlik jurnali, 2011.
3. <https://cbu.uz/oz/> O'zbekiston Respublikasi Markaziy banki rasmiy sayti.